

Ταυτότητα και ιστορία στη σύγχρονη Τουρκία*

ΜΕΤΕ ΤUΝÇAY

ΚΑΤ' ΑΡΧΑΣ, θα πρέπει να δικαιολογήσω το ότι εμφανίζομαι εδώ στη θέση του διακεκριμένου Γάλλου συναδέλφου μου δόκτορος Francois Geogron, το όνομα του οποίου αναφερόταν στο αρχικό πρόγραμμα. Η πρόσκληση να συμμετέχω στο συμπόσιο μου δόθηκε την τελευταία στιγμή, και δεν πρόφτασα να προετοιμάσω την ανακοίνωσή μου, όπως θα την προετοιμάζα σε διαφορετικές συνθήκες. Επιπλέον, έχω κάποιες μεθοδολογικές φύσεως ανησυχίες σχετικά με το θέμα για το οποίο μου ζητήθηκε να μιλήσω.

Η εθνική ταυτότητα συνδέεται άμεσα με την έννοια της «ιδέας δι' εαυτόν» ως εντελώς διαφορετικής από την ιδέα που μπορεί να έχουν για ένα έθνος οι ξένοι.

Η εθνική ταυτότητα ορίζεται ως ο τρόπος συσχέτισης του παρόντος ενός λαού με την ιστορία του. Ο ορισμός αυτός είναι μάλλον ψυχολογικός. Υπερβολές μπορούν να υπάρξουν προς όλες τις κατευθύνσεις: η ιδέα της ταυτότητας μπορεί να είναι συνυφασμένη με αισθήματα ανωτερότητας ή κατωτερότητας.

Υπάρχουν, φυσικά, αντικειμενικά ιστορικά γεγονότα, αλλά η «ταυτότητα» είναι κάτι ερμηνευτικό –είναι περίπου ο τρόπος με τον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε σχέση με συγκεκριμένες πραγματικότητες. Αλλά, αν και οι πραγματικότητες είναι συγκεκριμένες, η γνώση γι' αυτές είναι αφηρημένη (όπως είναι στην πραγματικότητα κάθε μορφή γνώσης!) και επομένως ο τρόπος που την κατανοεί κανείς είναι σχετικός και υποκειμενικός.

Κανονικά, θα έπρεπε να υπάρχει κάποια αρμονία στη συνολολογούμενη ή παγιωμένη σχέση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν ενός έθνους, η οποία θα ικανοποιούσε τις τάσεις της μεγάλης πλειοψηφίας των μελών της εν λόγω κοινωνίας. Αν τέτοια αρμονία δεν υπάρχει, τότε προκύπτει «κρίση ταυτότητας». Υποθέτω ότι σε όλα τα έθνη υπάρχουν περιθωριακές ομάδες που είναι πιο προοδευτικές ή πιο συντηρητικές από το μέσο όρο των περισσότερων μελών της κοινωνίας. Αν, όμως, η αριθμητική τους αναλογία είναι αμελητέα, δεν μπορεί κανείς να μιλάει για γενική αλλά για ατομική κρίση ταυτότητας.

Σε ένα τέτοιο θέμα είναι αναπόφευκτες οι υποθέσεις και οι γενικεύσεις, παρόλο που είναι επικίνδυνες, με την έννοια ότι μπορεί να είναι παραπλανητικές. Όταν είπα ότι «κανονικά» η παγιωμένη σχέση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν ενός λαού πρέπει να είναι «αρμονική», δεν εννοούσα ότι η σχέση πρέπει να εί-

ναι γνήσια, δηλαδή σε συμφωνία με τα αντικειμενικά γεγονότα του παρελθόντος. Μ' αυτή την έννοια, καμιά εθνική ταυτότητα δεν μπορεί να είναι ψευδής, εφόσον είναι ευρέως αποδεκτή σε μια δεδομένη κοινωνία. Παρ' όλ' αυτά, οι περιθωριακές ομάδες στο εν λόγω έθνος, όπως και οι ξένοι, μπορεί να την αμφισβητούν, ασκώντας κριτική σε διάφορα στοιχεία της σύνθεσής της, να ισχυρίζονται ότι είναι προκατειλημμένη ή ακόμη και μυθική. Σε περιόδους κρίσης ταυτότητας, κάτι που είναι πολύ πιθανό να συμβεί ακόμη και στις περισσότερες συνειδητοποιημένες κοινωνίες, αυτού του είδους η κριτική ενδέχεται να επηρεάσει την εικόνα που έχει η κοινή γνώμη για τον εαυτό της και να τη βοηθήσει να την αλλάξει.

Αρκεί, όμως, όλη αυτή η φιλοσοφία; Θέλησα να αναφέρω αυτές τις επιφυλάξεις μου σχετικά με το θέμα της εθνικής ταυτότητας πριν προχωρήσω στον πυρήνα της ομιλίας μου. Διαφορετικά θα μπορούσατε να θεωρήσετε τις παρατηρήσεις που θα κάνω πολύ πιο απλοϊκές από ό,τι εγώ τις αντιλαμβάνομαι.

Τι εννοεί ένα άτομο όταν λέει ότι είναι Τούρκος; Στο βαθμό που εννοεί την ιθαγένειά του, νομιμοποιείται απόλυτα και δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα. Αλλά πέρα από το τι αναφέρει το διαβατήριό, το ζήτημα της εθνικότητας νοείται με εντελώς διαφορετικό τρόπο, ακόμη και στις πιο ομοιογενείς κοινωνίες. Το άτομο αντιλαμβάνεται την ταυτότητα ανάλογα με την κοινωνική του τάξη και τις πολιτικές του τάσεις. Έτσι, οι βάσεις της τάξης και της ιδεολογίας μας βοηθούν να συγκεντρώσουμε διάφορες τάσεις σε ορισμένες κατηγορίες.

Τι εννοώ όταν ισχυρίζομαι ότι είμαι Τούρκος; Μπορώ και θα προσπαθήσω να επεκταθώ στο θέμα αυτό, αλλά η δική μου εκδοχή –που τη συμμερίζονται ίσως και οι φίλοι μου εδώ– δεν θα είναι αντιπροσωπευτική για όλο το έθνος. Η δική μου εκδοχή βρίσκεται σε διάσταση με τις επικρατούσες απόψεις, επίσημες ή κοινωνικές. Κάτι τέτοιο είναι απολύτως φυσικό, εφόσον είμαι διανοούμενος –μέτριος ίσως και όχι σπουδαίος, αλλά πάντως διανοούμενος– και οι διανοούμενοι είναι κάπως αναρχικοί σε όλα τα θέματα. (Αν δεν είναι, δεν τους θεωρώ άξιους να φέρουν αυτό τον τίτλο, άσχετα από το πόσο μορφωμένοι είναι ή πόσο υψηλή θέση κατέχουν στην κοινωνία!) Το σήμα κατατεθέν του διανοούμενου είναι να είναι σκεπτικιστής απέναντι σε όλες τις ιδέες, παραδοσιακές ή σύγχρονες (που έχουν πρόσφατα γίνει αποδεκτές). Ομολογουμένως, υ-

πάρχει ο κίνδυνος να φτάσει κανείς στο άλλο άκρο όταν επιτίθεται σε ευρέως αποδεκτές ιδέες και τονίζει πάντα και την αντίθετη άποψη. Οι σύγχρονοι Τούρκοι διανοούμενοι έχουν πραγματικά τόσο αρνητική στάση σε οτιδήποτε εθνικό, ώστε οι επίσημες αρχές να τους θεωρούν ανατρεπτικούς. Από την άποψη αυτή, μου θυμίζουν τους Ρώσους διανοούμενους του 19ου αιώνα, όπως τους περιγράφουν τα κλασικά έργα των Γκόγκολ, Τουργκένιεφ, Ντοστογιέφσκι, Τολστόι και άλλων. Συχνά παρατηρώ ανάμεσα στους φίλους μου την τάση να αναφέρουν εκφράσεις του τύπου «Εμείς δεν αξίζουμε τίποτα», «Για μας δεν υπάρχει ελπίδα», και λέγοντας «εμείς» ή «εμάς» εννοούν όλους τους Τούρκους γενικά. Αυτή, ωστόσο, η απαισιόδοξη εκτίμηση με κάνει να αισθάνομαι κάπως ασφαλής για το μέλλον μας.

σαρμογής που τους επέτρεψε να αφομοιωθούν από τις τρεις κύριες πολιτιστικές περιοχές μέσα ή κοντά στις οποίες έζησαν: πρώτα την κινέζικη, κατόπιν την ισλαμική και σήμερα τη δυτική. Όταν αναλογίζομαι τις χιλιάδες φυλές που εξαφανίστηκαν σε ανάλογες περιπτώσεις, το γεγονός ότι οι Τούρκοι κατάφεραν να διατηρήσουν και να αναπτύξουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους για μια περίοδο τουλάχιστον χιλίων ετών, μου φαίνεται μεγάλο επίτευγμα.

Για το χατίρι αυτών που δεν γνωρίζουν καλά τα κύματα των αλλαγών στην πολιτιστική πολιτική της Τουρκίας του 20ού αιώνα, θα πρέπει να εξηγήσω ότι, ενώ κατά τη διάρκεια έξι αιώνων Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (14ος ως τα τέλη του 19ου): ο ιστορικός ορίζοντας δεν ξεπερνούσε τα σύνορα του τουρκικού κράτους και του ισλάμ γενικότερα, στις αρχές του 20ού αιώνα το ενδιαφέρον

Όταν λέω «Τούρκος», έχω κατά νου δύο απόλυτα διακεκριμένους αλλά και αλληλοσυνδεόμενες διαστάσεις: η μια είναι το νήμα που ξεκινά από τους προγόνους μας, οι οποίοι μετανάστευσαν πριν από περίπου χίλια χρόνια από κάπου στην κεντρική Ασία, όπου εξακολούθησαν να ζουν οι συγγενείς μας που μιλούν την ίδια γλώσσα με μας ή κάποια σχετική διάλεκτο εύκολα αναγνωρίσιμη. η άλλη αφορά το ότι είμαι μέλος του πληθυσμού της σημερινής Τουρκίας.

Όσον αφορά την πρώτη διάσταση, αν και θεωρώ ότι οι κάποτε επίσημες (και σήμερα ανάμεικτες με στοιχεία της ισλαμικής κληρονομιάς στην επίσημη αντίληψη για την ιστορία) θέσεις σχετικά με τις τουρκικές μεταναστεύσεις από την Ασία, που δημιούργησαν όλους τους μεγάλους πολιτισμούς στο μακρινό παρελθόν, είναι αερολογίες γεμάτες αναχρονισμούς και χοντρά λάθη μπορώ να πω το εξής: οι Τούρκοι δεν υπήρξαν νεότεριστές σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους, αλλά έχουν δείξει εκπληκτική ικανότητα προ-

για την Τουρκία εστιάστηκε στους προ-οθωμανικούς και προ-ισλαμικούς χρόνους. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της μετάβασης από την αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος. Οι Οθωμανοί αποτελούσαν μια αυτοκρατορία, όπου, αν και η κυρίαρχη θρησκεία ήταν η ισλαμική και η κυρίαρχη γλώσσα η τουρκική –δηλαδή υπήρχε και πολυθρησκευτική και πολυφυλετική δομή– μόλις και διαφανόταν κάποια τουρκική εθνική συνείδηση. Ο όρος «Τούρκος» σήμαινε κάποιον αμόρφωτο άνθρωπο, ύποπτο για θρησκευτική ανορθοδοξία (δηλαδή παρεκκλίνοντα ή αρετικό), που έκανε νομαδική και βουκολική ζωή, στην καλύτερη περίπτωση κάτοικο απομακρυσμένων χωριών. (Με την ευκαιρία, θέλω να πω ότι αυτό ακριβώς σήμαινε στη βυζαντινή αυτοκρατορία και η λέξη «Έλληνας», σχεδόν για τους ίδιους λόγους). Δεν είναι λάθος να πούμε ότι οι Τούρκοι συνειδητοποίησαν την «τουρκικότητά» τους καθυστερημένα και μόνον όταν χρειάστηκε να αντιδράσουν στον συνεχώς αυξανόμενο εθνικισμό των άλλων εθνικών στοιχείων της Οθωμανικής Αυ-

τοκρατορίας: των Ελλήνων, των Σέρβων, των Βουλγάρων, των Αρμενίων, κ.λπ.

Αρχικά η δανεισμένη από την αραβική γλώσσα λέξη *millet* για το έθνος σήμαινε, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (και πάλι όπως και στο Βυζάντιο), μια θρησκευτική πίστη· οι Έλληνες αυτοαποκαλούνταν «Ρωμαιοί» (Rum: Ρωμαϊκή) και οι αρχές αναγνώριζαν τους οπαδούς της ορθόδοξης οικουμενικής πίστης ως μέλη του *Rum Milleti* (ακόμη και οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι Αραβες που δεν μιλούσαν ελληνικά ανήκαν στην κατηγορία αυτή). Το πιο περίεργο είναι ότι υπήρχαν τρία αρμενικά έθνη: οι Γρηγοριανοί, οι Καθολικοί και οι Προτεστάντες. Από αυτή την άποψη, οι Μωαμεθανοί αποτελούσαν ένα έθνος που συμπεριελάμβανε τους Τούρκους, τους Αραβες, τους Κούρδους, τους Λαζούς, τους Κιρκάσιους, τους Αλβανούς, τους Βόσνιους, κ.λπ. Μερικές φορές ο κόσμος μιλούσε για «οθωμανικό έθνος», χρησιμοποιώντας τον όρο με τη σύγχρονη δυτική έννοια, αλλά αυτή η χρήση ήταν σπάνια.

Ο αντίκτυπος της παλαιάς αντίληψης συνεχίστηκε και στον αιώνα μας, όχι μόνο στην Τουρκία αλλά και στις άλλες βαλκανικές χώρες. Πέρυσι είχα επισκεφθεί την Αλβανία και ρώτησα έναν οδηγό από ποια μερίδα του πληθυσμού προερχόταν. «Turk, Elhamdullah» (Δόξα τω Θεώ, είμαι Τούρκος), μου απάντησε, προφανώς εννοώντας Μωαμεθανός. Η ανταλλαγή πληθυσμών που ακολούθησε τον τουρκοελληνικό πόλεμο του 1919-1922 σχεδιάστηκε βάσει των θρησκευτικών πεποιθήσεων και όχι βάσει της εθνικότητας. Ο παπά-Ευθύμιος, αντικομφορμιστής ορθόδοξος ιερέας, άσκησε έντονη κριτική στον Ατατούρκ για την ανταλλαγή Χριστιανών Τούρκων της Ανατολίας με Μωαμεθανούς Έλληνες της Ελλάδας.

Ήδη άρχισα να μιλάω για τη δεύτερη διάσταση: τη *Turkiyelilik*, δηλαδή το να είναι κανείς ιθαγενής της χώρας που από το 14ο αιώνα αποκαλείται «Τουρκία», δηλαδή της Ανατολικής Θράκης και της Ανατολίας. Αυτή η χώρα, ή μάλλον ο πληθυσμός που κατοικούσε εκεί, μόνο δυο φορές παρουσιάστηκε ενωμένος κάτω από κοινό πολιτισμό σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του. Η πρώτη φορά ήταν κατά το τέλος του Βυζαντίου, οπότε ήταν σχεδόν εξ ολοκλήρου εξελληνισμένος· όλοι τότε μιλούσαν ελληνικά και ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Φυσικά, δεν ήταν όλοι αυτοί οι λαοί απόγονοι των Ελλήνων αποίκων με προέλευση από την ελληνική χερσόνησο και τα νησιά. Τα υπολείμματα των προηγούμενων πολιτισμών αφομοιώθηκαν από τον ελληνισμό. Η δεύτερη φορά είναι στη σημερινή εποχή, που ο λαός της Τουρκίας έχει σε μεγάλη έκταση εκτουρκιστεί και εξισλαμιστεί. Και πάλι μια φυλετικώς ανάμεικτη πληθυσμιακή σύνθεση ενοποιήθηκε μέσα από μια μακρά και επίπονη διαδικασία: εκούσιες και αναγκαστικές αλλαγές δόγματος, πολέμους, απελάσεις, κ.λπ. Αυτό που προσπαθώ να περιγράψω απεινώνεται έξοχα στην ιδιαιτερότητα ενός οικισμού στις βορειανατολικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας, το λεγόμενο Οφ. Είναι γνωστό ότι στο τέλος της βυζαντινής περιόδου, μεγάλο ποσοστό των ιερέων της Κωνσταντινούπολης προερχόταν από το Οφ, όπως και οι περισσότεροι χατζάδες της Κωνσταντινούπολης των αρχών του 20ού αιώνα. Οι κάτοικοι του Οφ είναι Λαζοί στην

εθνικότητα και τολμώ να πω ότι υπήρξαν Λαζοί εδώ και 700 χρόνια στον Παλιό Πόντο. Καθώς φαίνεται άλλαξαν τη θρησκεία τους αλλά όχι το επάγγελμά τους!

Ο Άγγλος τουρκολόγος Geoffrey Lewis παρατήρησε κάποτε πως η σοβινιστική θέση ότι οι αρχαίοι Χιττίτες ήταν Τούρκοι προφανώς ήταν εσφαλμένη, αλλά το αντίθετο ήταν σωστό: οι σημερινοί Τούρκοι είναι Χιττίτες –εκτός από πολλά άλλα. Έτσι, προσωπικά με αγγίζει περισσότερο αυτή η δεύτερη διάσταση της τουρκικότητας, με την έννοια ότι είναι κληρονόμος όλων των πολιτισμών όλων των παλαιότερων πληθυσμών της χώρας μου.

Επιπλέον, το μείγμα του σημερινού τουρκικού λαού δεν περιορίζεται στους εγγονούς και τις εγγόνες των πρώτων ανθρώπων όντων που έζησαν στα γεωγραφικά πλαίσια της Τουρκίας. Στη διάρκεια της διαδικασίας συρρίκνωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγιναν πολλές μεταναστεύσεις από τις οθωμανικές περιοχές που κυριεύθηκαν από άλλες δυνάμεις. Πρώτον, από τη Ρωσία, και μάλιστα από την Κριμαία και τον Καύκασο, και στη συνέχεια από τα Βαλκάνια. Δεν ήταν Τούρκοι όλοι οι μετανάστες· ίσως μάλιστα οι περισσότεροι να ήταν Μωαμεθανοί αλλά όχι Τούρκοι, όπως για παράδειγμα οι Κιρκάσιοι. Περίπου το ένα τρίτο των σημερινών Τούρκων είναι απόγονοι των τελευταίων τεσσάρων ή πέντε γενεών αυτών των μεταναστών. Η αναλογία αυτή είναι εντυπωσιακά υψηλή.

Η σύνθεση του πληθυσμού μας κατά το πρώτο τέταρτο αυτού του αιώνα μεταβλήθηκε, επίσης, με την απώλεια πολλών μη μωαμεθανικών λαών. Στις αρχές αυτού του αιώνα στην Ανατολία και την τουρκική Θράκη ζούσαν περίπου ένα εκατομμύριο διακόσιες χιλιάδες Αρμένιοι και Έλληνες, σε καθεμιά από τις περιοχές αυτές –τριακόσιες χιλιάδες Βούλγαροι και σχεδόν εκατό χιλιάδες Εβραίοι, κ.λπ. Μετά το πρώτο τέταρτο του αιώνα, στη διάρκεια του οποίου πολλά από τα άτομα αυτά σκοτώθηκαν σε πολέμους, απελάθηκαν, εξορίστηκαν ή ανταλλάχθηκαν, κατά την πρώτη απογραφή της Δημοκρατίας το έτος 1927 εξακολουθούσαν να ζουν στην Τουρκία (σύμφωνα με τη μητρική γλώσσα που δήλωσαν) εκατόν είκοσι χιλιάδες Έλληνες, εξήντα πέντε χιλιάδες Αρμένιοι και σχεδόν εβδομήντα χιλιάδες Εβραίοι. Αν οι ομάδες αυτές είχαν διατηρήσει την εκατοστιαία αναλογία τους στο συνολικό αριθμό του πληθυσμού, έπειτα από εξήντα πέντε χρόνια, θα είχαμε σήμερα πάνω από μισό εκατομμύριο Έλληνες και από περίπου τριακόσιες χιλιάδες Αρμένιους και Εβραίους αντίστοιχα. Ενώ τώρα έχουμε –υποθέτουμε– λιγότερους από πέντε χιλιάδες Έλληνες, τριάντα πέντε χιλιάδες Αρμένιους και είκοσι πέντε χιλιάδες Εβραίους. Ειλικρινά λυπάμαι για την απώλεια αυτή, που μας στέρησε το πολύχρωμο πολιτιστικό μωσαϊκό που είχαμε στο παρελθόν.

Μιλώντας για την εθνική σύνθεση, πρέπει επίσης να αναφέρω το σπουδαιότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Τουρκία σήμερα: το κουρδικό ζήτημα. Οι Κούρδοι δεν αναγνωρίστηκαν ποτέ ως μειονότητα, γιατί οι Κούρδοι είναι Μωαμεθανοί και μόνο μη Μωαμεθανοί θεωρούνται μειονότητες. Στις προηγούμενες απογραφές της Δημοκρατίας, ο αριθμός των ατόμων που δήλωναν την κουρδική ως μητρική τους γλώσσα ποτέ δεν ξεπέρασε το δέκα τοις

εκατό του συνόλου του πληθυσμού. Ουσιαστικά, οι Κούρδοι μπορεί από φυλετική άποψη να ξεπερνούν το δεκαπέντε τοις εκατό, αλλά οι αστικοποιημένες και μορφωμένες ομάδες τους έχουν αφομοιωθεί από το τουρκικό στοιχείο. Τις τελευταίες δεκαετίες άρχισε η εθνική αφύπνιση των Κούρδων, που έφερε σε δύσκολη θέση τους μη Κούρδους Τούρκους δημοκράτες. Ως δημοκράτες διαμαρτυρόμαστε για την καταπίεση των Κούρδων από την κυβέρνηση και τους στρατιωτικούς, που τους αρνούνται ακόμη και το δικαίωμα να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη γλώσσα τους, και υπερασπιζόμαστε όλα τα ατομικά δικαιώματά τους. Αλλά με αυτή μας τη στάση, αφενός επισύρουμε εναντίον μας την οργή των αρχών και αφετέρου η θέση μας δεν ικανοποιεί τις προσδοκίες των Κούρδων φίλων μας, που θέλουν να υποστηρίξουμε τις εθνικιστι-

θα τραβούσε την προσοχή κανενός, γιατί όλοι θα συνέχιζαν απλούστατα να βαδίζουν. Πιστεύω ότι αυτή η κατηγορία για υπακοή (ακόμη και δουλικότητα) δεν είναι τελείως ασπίρηκτη. Αυτή, όμως, η συνήθεια είναι έμφυτο χαρακτηριστικό των Τούρκων ή μίπως είναι επίκτητο, που οφείλεται ακριβώς στα καταπιεστικά καθεστώτα στα οποία έχουμε ζήσει τόσο κατά την οθωμανική περίοδο και κατά τις περιόδους της Δημοκρατίας, και ειδικά σε εποχές απροκάλυπτου στρατιωτικού νόμου; Προσωπικά παρηγοριέμαι να πιστεύω ότι ισχύει το δεύτερο. Θεωρώ ότι οι Τούρκοι αγαπούν την ελευθερία όσο ακριβώς και κάθε άλλος λαός, όταν το κόστος για την ελευθερία μπορεί να πληρωθεί. Αλλά βέβαια μπορεί να είμαι προκατειλημμένος υπέρ των συμπατριωτών μου.

Άλλο αρνητικό στοιχείο του χαρακτήρα των Τούρκων είναι,

κές και αποσχιστικές απαιτήσεις τους. Αυτό είναι τραγικό δίλημμα για μας, αλλά φοβάμαι ότι δεν μπορούμε να κάνουμε αλλιώς.

Ίσως οι ακροατές εδώ να ανέμεναν, από τον τίτλο της ανακοίνωσής μου, την απαρίθμηση των παραδοσιακών τουρκικών ελατωμάτων και αρετών. Υπάρχουν, φυσικά, τέτοιες απαριθμήσεις, αλλά συνήθως είναι κενές περιεχομένου, στερεότυπες εκφράσεις. Ωστόσο, επιτρέψτε μου να αναφέρω κάποια απ' αυτά και να εξηγήσω ποια είναι η άποψή μου.

Ο Λώρενς της Αραβίας, ο περίφημος Άγγλος κατάσκοπος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στο βιβλίο του *Οι επτά στύλοι της Σοφίας*, εξηγεί για ποιο λόγο δεν συμπαθεί τους Τούρκους και αγαπά τους Άραβες μέσα από ένα φανταστικό ανέκδοτο. Αναφέρει ότι αν, σε ώρα μεγάλης κίνησης στον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό της Κωνσταντινούπολης, τον Haydarpasa, κάποιος φωνάξει «γονατίστε» με πολύ δυνατή φωνή, όλοι θα πέσουν στα γόνατα σχεδόν αυτόματα, ενώ ένα παρόμοιο πείραμα με τους Άραβες δεν

κατά την άποψή μου, η τάση μας προς το δογματισμό. Ως έθνος (συμπεριλαμβανομένων και ημιών των διανοουμένων), πιστεύω ότι έχουμε την τάση να πιστεύουμε ακλόνητα αυτά που πιστεύουμε, ακόμη και αν δεν πρόκειται για θέματα θρησκευτικής πίστης. Κάποτε έγραψα μια πραγματεία με θέμα την εμμονή στο δογματισμό μας, ερμηνεύοντάς τον ως απομεινάρι του ισλάμ στο πρώιμο δημοκρατικό τρόπο σκέψης. Τόλμησα να αποκαλέσω το θεικισμό του Κεμάλ «δεύτερο ισλάμ» που αντικατέστησε τη θρησκεία με την επιστήμη και εξακολούθησε να πιστεύει, αυτή τη φορά όμως στην ιδέα της παντοδύναμης επιστήμης. Κατέληξα στο συμπέρασμα ότι ακόμη και οι προοδευτικοί και οι σοσιαλιστές χαρακτηρίζονται από παλιό δογματισμό. Οι διανοούμενοι, άλλωστε, είναι πολύ τεμπέληδες και, αντί να σκεφτούν μόνοι τους, προτιμούν την άνεση των έτοιμων συνταγών.

Πιστεύω ότι υπάρχει κάποια μορφή διάχυτης σχιζοφρένειας στους Τούρκους, σε σχέση με την αντιμετώπιση των προβλημάτων

της δημοκρατίας και του εκσυγχρονισμού. Η δυαδικότητα στον τρόπο της σκέψης τους αντανάκλαται, επίσης, στον τρόπο που εκτιμούν το παρελθόν. Επιτρέψτε μου να σας το εξηγήσω. Η Τουρκία ήταν υποανάπτυκτη χώρα από το 18ο αιώνα ή τις αρχές της ευρωπαϊκής βιομηχανικής επανάστασης.

Πολλοί από τους συμπατριώτες μας πίστευαν ότι αυτό ήταν αποτέλεσμα της παρέκκλισης μας από τα παλιά καλά μονοπάτια του ισλάμ. Ταυτόχρονα, η μίμηση της Δύσης φαινόταν η μόνη πιθανή μέθοδος εκσυγχρονισμού. Δεν πρόκειται για διαχωρισμό ανάμεσα σε θρησκευτικό και μη θρησκευτικό τρόπο σκέψης. Υπήρχαν εξαιρέσεις, αλλά γενικά οι διανοούμενοι ήταν υπέρ του εκσυγχρονισμού αλλά και υπέρ της διατήρησης των ισλαμικών παραδόσεων. Κατόπιν, σιγά σιγά, άρχισαν να βλέπουν τη θρησκεία ως εμπόδιο στην πρόοδο. Αλλά οι μάζες εξακολουθούσαν να είναι προσκολλημένες στις πεποιθήσεις τους. Έτσι, οι οπαδοί του εκσυγχρονισμού άρχισαν να περιφρονούν το λαό και δημιούργησαν μια ψευδαίσθηση ότι είχαν την αποστολή να δρουν ως οι καθοδηγητές της ριζοσπαστικής κοινωνικής αλλαγής. Διεκήρυσαν τις δυτικές αξίες και στο όνομα των αξιών αυτών προσκολλήθηκαν στο σπουδαιότερο στοιχείο του εκσυγχρονισμού, δηλαδή τη δημοκρατία. Έτσι προέκυψε μια αντίφαση μεταξύ λαϊκού (υπέρ του λαού) και λαϊκού (μη θρησκευτικού), που είναι και τα δυο βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού. Υποψιάζομαι ότι ο γιακωβινισμός των αντόκλητων σωτήρων της χώρας χρησίμευσε σ' αυτούς ως δικαιολογία για να γίνουν μια δεσποτική κυρίαρχη τάξη. Οι μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήσαν, όπως, για παράδειγμα, η καθιέρωση του λατινικού αλφαβήτου, του καπέλου, του δυτικού τρόπου ένδυσης, μας κάνουν να αισθανόμαστε υπερήφανοι, γιατί δείχνουν ότι είμαστε το πιο φωτισμένο και προοδευτικό από όλα τα έθνη της Μέσης Ανατολής ή του ισλάμ.

Δεν θέλω να αναφερθώ στις αποκαλούμενες παραδοσιακές αρετές των Τούρκων, που είναι η φιλοξενία, η αγάπη για την αλήθεια, η λιτότητα, η ηρεμία κ.λπ., τις οποίες θεωρώ συνυφασμένες με ένα απλό και πρωτόγονο τρόπο ζωής, που αλλάζει ραγδαία με την αυξανόμενη αυτικοποίηση και εμπορευματοποίηση της κοινωνίας μας. Κατά το παρελθόν, πολλοί ξένοι ταξιδιώτες περιέγραφαν τους Τούρκους ως ήπυχους και αποφασιστικούς ανθρώπους, πολύ διαφορετικούς από τους ομιλητικούς, νευρικούς, θορυβώδεις συμπατριώτες τους: τους Έλληνες, τους Αρμένιους, τους Εβραίους... Δεν θεωρώ ότι όλα αυτά εξακολουθούν να αποτελούν χαρακτηριστικά του τουρκικού λαού.

Ξαναγυρνώντας στο θέμα της σχιζοφρένειας, που αντανάκλαται από όλη μας την ιστορία, θέλω να ρωτήσω τα εξής: Σήμερα στην Τουρκία προάγουμε τις σύγχρονες πολιτικές αξίες μιας πλουραλιστικής δημοκρατίας: πιστεύουμε στην ελευθερία και την ισότητα όλων; υπερασπιζόμαστε τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα; αγαπούμε την ειρήνη; κ.λπ. Παρ' όλα αυτά δεν μπορούμε να μην καυχώμαστε για το παρελθόν μας: είναι θέμα εθνικής υπερφάνειας, ασχέτως αν σ' αυτό το παρελθόν υποφέραμε από το δεσποτισμό, ασχέτως αν ποδοπατήθηκαν όλα όσα υπερασπιζόμαστε σήμερα. Δεν νομίζω ότι αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί στα πλαί-

σια κάποιου ιστορικού σχετικισμού. Δεν δέχομαι τη δικαιολογία ότι τέτοιου τύπου ελαττώματα δεν είναι μόνο δικά μας και ότι κάθε έθνος έχει κάτι για να ντρέπεται. Ξέρω ότι αυτό είναι αλήθεια, αλλά θεωρώ τον εαυτό μου πολύ Τούρκο για να αναζητάει καταφύγιο στην ιδέα ότι δεν είμαστε χειρότεροι από άλλους: θα έπρεπε να είμαστε καλύτεροι.

Πολλοί από τους συμπατριώτες μου φοβούνται ότι θα υποτιμήσουμε το ένδοξο παρελθόν μας, αν το υποβάλλουμε σε εξονυχιστική ανάλυση. Πιστεύω ότι μπορούμε να κάνουμε εξονυχιστική ανάλυση και, ταυτόχρονα, να βγούμε από τη διαδικασία αυτή καλύτεροι και πιο υγιείς.

Η ιστορία αποτελεί καυτό πεδίο έρευνας στην Τουρκία. Είτε ακολουθείς την πεπατημένη, είτε περιθωριοποιείσαι και αποδοκιμάζεσαι. Αν δεν μπορείς να διακινδυνεύεις την απομόνωση, τότε δεν προσπαθείς να επιτεθείς στους μύθους που επικρατούν. Η λατρεία των ηρώων μπορεί να δικαιολογείται ίσως σε μια εποχή που ολόκληρη η χώρα διψούσε για μια επιτυχία, έπειτα από αιώνες στρατιωτικών ηττών. Αλλά είναι αναχρονιστικό να την ανάγεις σε βλάβσημη ειδωλολατρία, σε μια εποχή που φιλοδοξείς να γίνεις αποδεκτός στα πλαίσια του δυτικού πολιτισμού, κι αυτό το θεωρείς αναφαίρετο δικαίωμά σου.

Ένα τελευταίο σημείο, πριν τελειώσω την ομιλία μου σχετικά με την τουρκική ταυτότητα, είναι κάτι που ανακάλυψα μάλλον αργά στη ζωή μου. Μου είχε γίνει πλύση εγκεφάλου, ήδη από το δημοτικό, ότι ο εθνικός μας χαρακτήρας ήταν ανοιχτός σε νεοερισμούς. Μου μάθανε ότι είμαστε προοδευτικοί εκ φύσεως. Αυτός ο ευσεβής πόθος που μου δημιούργησαν ήταν η αιτία που, στα νεανικά μου χρόνια, κάθε φορά που επιχειρούσα να προβλέψω τα αποτελέσματα των εκλογών, έκανα πάντα λάθος.

Προβληματιζόμενος για τις αιτίες της αποτυχίας μου, παρατήρησα ότι οι Τούρκοι ήταν βασικά επιφυλακτικοί, σκεπτικιστές απέναντι στις περιπέτειες, ακόμη και συντηρητικοί. Ψήφισαν κυρίως από δεξιά μέχρι κέντρο –όχι ακροδεξιά (δηλαδή τις θρησκευτικές ή εθνικιστικές παρατάξεις) και σίγουρα όχι αριστερά. Στην αρχή δεν μου άρεσε αυτό που διαπίστωσα. Μόνον αργότερα μπόρεσα να καταλάβω και να εκτιμήσω αυτή τη στάση. Οι Τούρκοι δεν είναι επιπόλαιος λαός. Διαθέτουν σοβαρότητα και αξιοπρέπεια που την κληρονόμησαν ίσως από τους προγόνους τους, οι οποίοι κατάφεραν να διοικήσουν μια ολόκληρη αυτοκρατορία. Υπέφεραν πολλά και είναι πρόθυμοι να δεχθούν ο,τιδήποτε θα μπορούσε να τους πείσει ότι θα βελτιώσει τη μοίρα τους. Αυτή η ρεαλιστική θέση είναι ό,τι πιο εγκωμιαστικό μπορώ να σκεφτώ για τους συμπατριώτες μου. ■